

8673

ЛЕСЯ
УКРАЇНКА
ВИБРАНІ
ПОЕЗІЇ

ДЕТГІЗ 1945

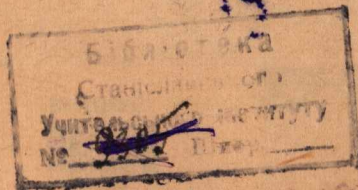
Do
29/11

У, 8673

У-45

П. Чернышев
Собрание сочинений
М., 1945 17конт

8673

4 Дек 1945

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

У45

ВИБРАНІ
ПОЕЗІЇ

8673

НБ ПНУС

8673

Государственное Издательство Детской Литературы
Наркомпроса РСФСР
Москва — 1945

Л

УПОРЯДУВАЛА
ОКСАНА ОЛЬХОВИК

ЛІРИКА

CONTRA SPEM SPERO *

Гетьте, думи, ви хмари осінні!
Тож тепер весна золота!
Чи то так у жалю, в глосінні
Проминуть молодії літа?
Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть, думи сумні!
Я на вбогім сумнім перелозі
Буду сіять барвисті квітки,
Буду сіять квітки на морозі,
Буду лить на них сльози гіркі.
І від сліз тих гарячих розтане
Та кора льодовая, міцна,
Може, квіти зійдуть, і настане
Ще й для мене весела весна.

* Без надії сподіваюсь.

✓ Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать,
І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.
В довгу, темную нічку невидну
Не стулю ні на хвильку очей,
Все шукатиму зірку провідну,
Ясну владарку темних ночей.
Так! Я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! — Геть, думи сумні!

КОЛИ ВТОМЛЮСЯ Я ЖИТТЯМ ЩОДЕННИМ

Коли втомлюся я життям щоденним,
Щоденним лихом, що навколо бачу,
Тоді я думку шлю в світа далекі,
Блукає погляд мій в країні мрії.
Що бачу я в далекому просторі?
Прийдешність бачу я, віки потонні.
Мені ввижається, як в тихім, ріднім колі
Старий дідусь навча своїх онуків,
Про давнину справдешні байки править,
Про те, що діялось на нашім світі.
Родинне коло діда оточило,
Сини та дочки, молоді онуки;
Одні уважно, пильно вислухають,

У другіх тиха мрія в очах сяє:
Опук щонаймолодший сів близенько
Край діда і слідкує його рухи
Палким, уважним поглядом блискучим.
Дідусь мовляє тихо, урочисто:
«Щасливі дітки, ви, що народились
В лагідний час, в безпечную годину!
Ви слухаєте, мов страшную казку,
Сю розповідь про давні дикі часи.
Так, дітки! світ наш красний, вільний
Темницею здавався давнім людям,
Та й справді, світ сей був тоді темниця:
В кормигу запрягав народ народа,
На вільне слово ковано кайдани.
Пів роду людського не звано людьми,
Затято йшов війною брат на брата.
Ви знаєте, що звалося війною?
Тоді війною звали братовбивство
Во ім'я правди, волі, віри, честі,
А кроволиття звалося героїством;
Убожеством там звали смерть голодну,
Багатством — нагробовані м'єтки,
Простотою — темноту безпросвітню,
Ученістю — непевнее блукання,
Бездушну помсту звано правосуддям,
А самоволю деспотичну — правом.
Всім гордим пишним честь була і слава,
Зневаженням ображенням погорда.
Загинув би напевно люд яещачний,
Якби погасла та маленька іскра

Любові братньої, що поміж людьми
У деяких серцях горіла тихо.
Та іскра тихо тліла, не вгасала,
І розгорілася багаттям ясним,
І освітила темную темноту, —
На нашім світі влада світла стала..
Се розповідали мені старії люди,
Не за моєї пам'яті було те». —
Так говорив дідусь: — Онук найменший,
Підвівши чоло, ясно подивився,
Уста тремтіли усміхом утішним.
«Дідусю, ти страшний казав нам байки,
Я радий, що не бачив лихоліття!»

МІЙ ШЛЯХ

На шлях я вийшла ранньою весною
І тихий спів, несмілий заспівала,
А хто стрівався на шляху зі мною,
Того я ширим серденьком вітала:
«Самій не довго збитися з путі,
Та трудно з неї збитись у гурті».
Я йду шляхом, пісні свої співаю;
Та не шукайте в них пророчої науки, —
Ні, голосу я гучного не маю!
Коли ж хто сльози лле з тяжкої муки, —
Скажу я: «Разом плачмо, брате мій!» —
З його плачем я спів з'єднаю свій,
Бо не такі вже гіркі сльози — спільні.

Коли ж на довгому шляху прийдеться
Мені почути співи гучні, вільні, —
В моїй душі для них луна знайдеться.
Сховаю я тоді журбу свою,
І пісні вільної жалем не отрую.
Коли я погляд свій на небо звожу, —
Нових зірок на йому не шукаю,
Я там братерство, рівність, волю гожу
Крізь чорні хмари вглядіти бажаю, —
Тих три величні золоті зорі,
Що людям сяють безліч літ вгорі...
Чи тільки терни на шляху знайду,
Чи стріну може де і квіт барвистий?
Чи до мети я певної дійду,
Чи без пори скінчу той шлях тернистий, —
Бажаю так скінчити я свій шлях,
Як починала: з співом на устах!

ДОСВІТНІ ОГНІ

Ніч темна людей всіх потомлених скрила
Під чорні широкії крила.
Погасли вечірні огні;
Усі спочивають у сні.
Всіх владарка ніч покорила:

Хто спить, хто не спить, — покорись
темній силі.
Щасливий, хто сни має милі!

Від мене сон милий тікає:
Навколо темнота тяжка,
Навколо все спить, як в могилі.

Привиддя лихі мені душу гнітили,
Повстати ж не мала я сили...
Зненацька проміння ясне
Од сну пробудило мене,—
Досвітні огні засвітили!

Досвітні огні переможні, урочі,
Прорізали темряву ночі,
Ще сонячні промені сплять,—
Досвітні огні вже горять,
То світять їх люди робочі.

Вставай, хто живий, в кого думка повстала!
Година для праці настала!
Не бійся досвітньої мли,—
Досвітній огонь запали,
Коли ще зоря не заграла.

СОН ЛІТНЬОЇ НОЧІ

Сон літньої ночі колись мені снівся,
Коротка та літня нічка була,
І сон був короткий, — він хутко змінився
І зник, як на сході зоря розсвіла.

Чудова мрія, розкішна та ясна,
Кохано в ту ніч обгорнула мене,
Приснилась мені люба доля прекрасна,
Приснилось невидане щастя дивне.

Була я щаслива, безмірно щаслива;
Приснилось мені... та того не списати!
Де в світі є мова така чарівлива,
Щоб справжнє щастя могла розказати?

Та сон був короткий. Ранесенько-рано
Вже зникла рожева мрія моя,—
Туди полинула, де грала кохано
Злотисторожева світова зоря.

Поглянула я, що вже нічка зникала,—
І душу мою обгорнула печаль;
І тихо-тихесенько я промовляла:
«Сон літньої ночі, мені тебе жаль!..»

Я щастя не маю і в мріях не бачу,
Бо інші мрії у серці ношу.
Коли я часами журюся і плачу,—
Я щастя у долі тоді не прошу.

Для інших і доля і щастя хай буде,
Собі я бажаю не сну, а життя,—
Хто зо сну прокинувся, хай щастя забуде,
Йому вже до щастя нема вороття!

Місяць ясененький
Промінь тихесенький
Кинув на нас.
Спи ж ти, малесенький,
Пізній бо час.

Любо ти спатимеш,
Поки не знатимеш,
    Що то печаль;
Хутко прийматимеш
Лихо та жаль.

Туга даремная!..
Доля таємная
    Тебе чека;
Ясна чи темная?
    Хто зна яка!..

Тяжка годинонько!
Гірка хвилинонько!
    Лихо не спить!..
Леле, дитинонько!
    Жить — сльози лить.

Сором хилитися,
Долі коритися;
    Час твій прийде

З долею битися,
Сон пропаде..

Місяць ясененький
Промінь тихесенький
Кинув до нас!..
Спи ж ти, малесенький.
Поки є час!

Фантазіє! ти — сило чарівна,
Що збудувала світ в порожньому просторі,
Вложила почуття в байдужий промінь зорі,
Що будиш мертвих з вічного їх сна.

Життя даєш холодній хвилі в морі!
Де ти, фантазіє, там радощі й весна.
Тебе вітаючи, фантазіє ясна,
Підводимо чоло похиленеє в горі!

Фантазіє, богине легкокрила,
Ти світ злотистих мрій для нас відкрила
І землю з ним веселкою з'єднала.

Ти світове з'єднала з таємним,
Якби тебе людська душа не знала,
Було б життя, як темна ніч, сумним.

SOL

Соловейковий спів навесні
Ллється в гаю, в зеленім розмаю,
Та пісень тих я чуть не здолаю,
І весняні квітки запашні
Не для мене розквітли у гаю, —
Я не бачу весняного раю;
Тії співи та квіти ясні
Наче казку дивну пригадаю —
У сні!..

Вільні співи, гучні, голосні
В ріднім краю я чути бажаю, —
Чую скрізь голосіння сумні!
Ох, невже в тобі, рідний мій краю,
Тільки й чуються вільні пісні —
У сні?

LA

Лягідні весняні ночі зористі!
Куди ви од нас полинули?
Пісні соловейкові дзвінко-сріблісті!
Невже ви замовкли, минули?

О, ні, ще не час! ще бо ми не дізнали
Всіх див чарівливої ночі,
Та ще бо лунають, як перше лунали,
Веснянки чудові дівочі.

Ще маревом легким над нами витає
Блакитна весняная мрія,
А в серці розкішно цвіте-процвітає
Злотистая квітка-надія.

На крилах фантазії думки літають
В країну таємної ночі,
Там промінням грають, там любо так сяють
Лягідні весняні очі.

Там ясні зорі і тихії квіти
Єднаються в дивній розмові,
Там стиха шепочуть зелені віти,
Там гімни лунають любові.

І квіти, і зорі, й зелені віти
Проводять розмови кохані
Про вічну силу весни на сім світі,
Про чари потужні весняні.

SI

Сім струн я торкаю, струна по струні,
Нехай мої струни лунають,
Нехай мої співи літають
По рідній коханій моїй стороні.
І, може, де кобза найдеться,
Що гучно на струни озветься,
На струни, на співи мої негучні.

2012

2673

Бібліотека
Музей
1995

І, може, заграє та кобза вільніше,
Ніж тихі струни мої,
І вільні гуки її
Знайдуть послухання у світі пильніше;
І буде та кобза — гучна,
Та тільки не може вона
Лунати від струн моїх тихих ширіше.

ДАВНЯ КАЗКА
ПОЕМА

Може б хто послухав казки?
Ось послушайте, панове!
Тільки вибачте ласкаво,
Що не все в ній буде нове.

Та чого там, люди добрі,
За новинками впадати?
Може часом не завадить
І давніше пригадати.

Хто нам може розповісти
Щось таке цілком нове,
Щоб ніхто з нас не відмовив:
«Ет, вже ми чували сеє!»

Тож, коли хто з вас цікавий,
Сядь і слухай давню казку,
А мені, коли не лаврів,
То хоч бубликів дай в'язку.

I

Десь, колись, в якійсь країні,
Де захочете, там буде,
Бо у казці, та ще в віршах,
Все можливо, добрі люди;

Десь, колись, в якійсь країні
Проживав поет нещасний,
Тільки мав талант до віршів
Не позичений, а власний.

На обличчі у поета
Не цвіла урода гожа,
Хоч не був він теж поганий,—
От собі — людина божа!

Той співець — та що робити! —
Видно, правди не сховати,
Що не був співцем поет наш,
Бо зовсім не вмів співати.

Та була у нього пісня
І дзвінкою і гучною,
Бо розходилась по світі
Стоголосою луною.

І не був поет самотнім,—
До його малої хати
Раз-у-раз ходила молодь
Пісні-слова вислухати.

Тее слово всім давало
То розвагу, то п'раду;
Слухачі співцю за тее
Ділом скрізь давали раду.

Що могли, то те й давали,
Він зо всього бун догдний,
Досить з нього, що не був він
Ні голодний, ні холодчий.

Як на весні шум зелений
Оживляв сумну діброву,
То щодня поет приходив
До діброви на розмову.

Так одного разу ранком
Наш поет лежав у гаю,
Чи він слухав шум діброви,
Чи пісні складав — не знаю!

Тільки чує,— гомін, гуки,
Десь мисливські сурми грають,
Чутно разом, як собачі
Й людські крики десь лунають.

Тупотять прудкі коні,
Гомін ближче все лунає,
За кушів юрба мисливська
На долинку вибігає.

Як на те ж лежав поет наш
На самісінській стежині.
«Гей! — кричить він, — обережно,
Віку збавите людині!»

Ще на щастя не за звірем
Гналася юрба, — спинилась.
А то б може на поета
Не конечне подивилась.

Попереду їхав лицар,
Та лихий такий, крий боже!
«Бачте, — крикнув, — що за птиця!
Чи не встав би ти, небоже?»

«Не біда, — поет відмовив, —
Як ти й сам з дороги звернеш,
Бо як рими повтікають,
Ти мені їх не завернеш!»

«Се ще також полювання! —
Мовить лицар з гучним сміхом: —
Слухай, ти, втікай лиш краще,
Бо пізнаєшся ти з лихом!»

«Ей, я лиха не боюся,
З ним ночую, з ним і днюю,
Ти втікай, бо я, мосьпане,
На таких, як ти, полюю!»

В мене рими соколята
Як злетять до мене з неба,
То вони мені вполюють,
Вже кого мені там треба!»

«Та який ти з біса мудрий! —
Мовить лицар, — ще ні разу
Я таких, як ти, не бачив.
Я тепер не маю часу,

А то ми б ще подивились,
Хто кого скорій вполює.
Хлопці! геть його з дороги!
Хай так дуже не мудрує!»

«От, спасибі за послугу! —
Мовить наш поет, — несіте.
Та візьміть листки з піснями,
Он в траві лежать, візьміте.»

«Він напевне божевільний, —
Крикнув лицар: — Ну, рушаймо!
Хай він знає нашу добрість —
Стороною обминаймо.»

А ти тут зажди, небоже,
Хай но, їхатиму з гаю,
Я ще дам тобі гостинця,
А тепер часу не маю»,

«Не на тебе ждати я буду,—
Так поет відповідає:—
Хто ж кому подасть гостинця,
Ще того ніхто не знає».

Лицар вже на те нічого
Не відмовив, геть подався;
Знову юрба загукала
І луною гай озався.

Розтеклись ловці по гаю,
Полювали цілу днину,
Та коли б же вполювали
Хоч на сміх яку звірину!

А як сонечко вже стало
На вечірньому упрузі,
Стихли сурми, гомін, крики,
Тихо стало скрізь у лузі.

Гурт мисливський зголоднілий
Весь підбився, утомився,
Дехто ще zostавсь у гаю,
Дехто вже й з дороги збився.

Геть відбившиися від гурту,
Іде лицар в самотині.
Зирк! — поет лежить, як перше,
На самісінькій стежині!

«Ах, гостинця ти чекаєш! —
Мовив лицар і лапнувся
По кишнях,— ой, небоже,
Вдома гроші я забувся».

Усміхнувся поет на тее:
«Не турбуйсь за мене, пане,
Маю я багатства стільки,
Що його й на тебе стане!»

Спалахнув від гніву лицар,
Був він гордий та завзятий,
Але ж тільки на упертість
Та на гордощі багатий.

«Годі жартів! — крикнув згорда,—
Бо задам тобі я гарту!»
А поет йому: — «Та й сам я
Не люблю з панамі жарту...»

Бачиш ти — оця діброва,
Поле, небо, сине море,
То мое багатство-панство
І розкішне і просторе.

При всьому сьому багатстві
Я щасливий завжди й вільний».
Тут покликнув лицар: «Боже!
Чоловік сей божевільний!»

«Може бути, — поет відмовив, —
Певне, всі ми в божій волі.
Та я справді маю щастя,
І з мене його доволі.

Так, я вільний маю бистрі
Вільні думи чарівниці,
Що для них нема на світі
Ні застави, ні графіці.

Все, чого душа запрагне,
Я створю в одну хвилину,
В таємні світи надхмарні
Я на крилах думки лану.

Скрізь гуляю, скрізь буваю,
Мов той вітер дзвінкий в полі;
Сам я вільний і ніксли
Не зламав чужої волі!»

Засміявся на тее лицар:
«Давню байку правивш, друже!
Я ж тобі скажу на тее:
Ти щасливий, та не дуже.

Я б віддар отсй химерний
Твій таємний світ надхмарний
За наземне спражне графство,
За підхмарний замок гарний,

Я б віддав твое багатство
І нелевні країни
За єдиний поцілунок
Від коханої дівчини»...

Щось поет хотів відмовить
На недбалу горду мову,
Та вже сонечко червоне
Заховалось за діброву.

Надійшла сільська молодь,
Що з роботи поверталась,
І побачила поета,
З ним приязно привіталась.

Тут поет взяв мандоліну
І на відповідь гуртові
Він заграв, і до музики
Промовляв пісні чудові:

Всі навколо нерухомі
Зачаровані стояли,
А найбільше у дівчаток
Очі втіхою палали.

Довго й лицар слухав пісню,
Далі мовив на відході:
«Що за дивна сила слова!
Ворожбит якийсь, та й годі!»

Літнім вечором пізенько,
Сам поет сидів в хатині,
Так од ранку цілу днину
Він просидів в самотині.

Тож сидів поет в віконці,
Слухав співи, що лунали
Скрізь по полю і до нього
У хатину долітали.

Співи стихли, потім хутко
Налетіла літня нічка;
Дерева шуміли з вітром,
Гомоніла бистра річка.

І поет в своїй хатині
Прислухавсь до того шуму,
Погляд в темряву втопивши,
Він таємну думав думу.

Тільки чує,— хтось під'їхав
На коні до його хати
І спинився, потім зброя
Почала чиясь бряжчати.

Що за диво! Під віконце
Хтось помалу підступає,
Тут поет не втерпів: «Хто там?»
Невідомого питає.

«Якщо злодій, то запевне
Помиливсь ти, любий друже!»
«Ні, се я,— озвався голос,—
Маю справу, пильну дуже».

«Хто ж се я?» — поет питає.
«Я, Бертольдо, лицар з гаю».
Тут поет пізнав той голос:
«А, мисливий! Знаю, знаю!»

Вибачай, прошу до хати,
Хоч у мене трошки темно,
Бо коли я сам у хаті,
Не палю вогню даремно;

Та для гостя запалю вже».
І добув вогню з кресала.
Перед ним лицарська постать
Владаря Бертольда стала.

«Добрий вечір!» — «Добрий вечір». —
Став тут лицар і — ні слова.
Щось ніяк не починалась
Тая пильная розмова.

«Де ж твоя, мій гостю, справа?»
Далі вже поет озвався.
Лицар стиха одмовляє:
«Я, мій друже, закохався»...

Тут поет йому говорить:
«Що ж на се тобі пораджу?
А проте, доказуй далі,
Може чим тебе розважу».

«Закохався я і гину,—
Каже лицар,— вдень і вночі
Бачу я перед собою
Ясні оченьки дівочі».

«Що ж? — поет на те говорить: —
То за ручку, та й до шлюбу!»
«Ох! — зітхає лицар,— візьме
Інший хтось дівчину люблю!

Під балкон моєї донни
Кожен вечір я приходжу,
І в журбі тяжкій, в зітханнях
Цілу нічку я проводжу.

На мою журбу й зітхання
Я відповіді не маю,
Чим я маю привернути
Серце милої,— не знаю!

Може б краще їй припали
До сподоби серенади?»...
Тут поет на те: «Запевне,
Треба пташечці принади!»

«Голос маю,— каже лицар,—
Та не тямлю віршування»...
«Певна річ,— поет говорить,—
То не легке полювання».

А то б досі вже на лаври
Хто б схотів, то й був багатий.
Ні,— химерний, норовистий
Кінь поезії крилатий!»

«Правду кажеш,— мовив лицар,—
Але ж я тебе благаю,
Щоб поміг мені в сії справі.
Пам'ятаю, як у гаю

Ти своїм віршем чудсьвим
Чарував усю громаду,—
Тільки ти один тепера
Можеш дати мені раду!

За раду все, що хочеш,
Дам тобі я в нагороду».
«Ну, на се,— поет відмовив,—
Не надіюся я зроду.

Можу я знайти й без плати
Для приятеля раду.
Ось пожди лиш трохи, зараз
Будеш мати серенаду.

Та мені для сього треба
Ймення й вроду панни знати»:
«Йй наймення Ізідора,
А вродлива!.. не сказати!»...

Більш поет вже не питався,
Сів, задумавсь на хвилину,
Записав щось на папері,
Зняв з кілочка мандоліну,

Проказав слова Бертольдугу,
Мандоліну дав у руки
Та написані вірші,
І промовив для науки:

«Ти, співаючи, на струнах
Маєш так перебирати:
Ut- fa là sol, fa-mi-gè-sol...
Далі можеш сам добрати».

«Ог спасибі!» — крикнув лицар.
Ще ж поет не відозвався,
А вже лицар був надворі.
На коня! і геть погнався.

І погнався лицар хутко
Через доли, через гори,
І спинився під віконцем
У своєї Ізідора.

Хутко в неї під віконцем
Мандоліна залунала,
Із потоку гуків чулих
Серенада виринала:

«Гордо, пишно, променисто
Золотії світять зорі,
Та не може дорівнятись
Ні одна з них Ізідорі!

Найчистіші діаманти
Сяють ясні га прозорі,
Та не може дорівнятись
Ні один з них Ізідорі!

Дорогих перлин коштовних
Є багато в синім морі,
Та не може дорівнятись
Ні одна з них Ізідорі!»

Отже ледве серенада,
Залунала у просторі,
Вийшла з хати Ізідора
Подивитися на зорі.

А як стихли під балконом
Любі гуки мандоліни,
До Бертольда полетіла
Квітка з рожі від дівчини.

В ту ж хвилину Ізідора
Зникла хутко, наче мрія,
Та зосталася в Бертольда
Квітка з рожі і — надія!

III

Боже, боже! що то може
Наробити серенада!..
Зникли в серденьку в Бертольда
Темна туга і досада.

Усміх донни Ізідори
Був дедалі все ясніше,
І щораз вона ставала
До Бертольда прихильніше:

Далі перстень Ізідорин
На руці у нього сяє,
Нареченою своєю,
Він кохану називає.

Як же бучно, як же втішно
Всім гулялось на весіллі.
Танцювали, попивали
Від неділі до неділі.

Всіх приймали, всіх вітали,
Всім уміли догодити,
Тільки нашого поета
Пан забувся запросити.

Звісно, клопоту багато
Завжди пану молодому,—
Хто ж би міг ще пам'ятати
Про якогось там сірому?

Час летів немов на крилах
І мов сон життя минало.
Та не зчувсь Бертольд, як лихо
Несподіване настало.

Забажалось королеві
Звоювать чужее царство,
Розіслав він скрізь герольдів
На війну скликать лицарство:

І якраз серед бенкету
В замку нашого Бертольда
Залунала гучна сурма
Королівського герольда:

Прощавай, дружино люба,
Всі розкоші, всі вигоди!
Все те треба проміняти
На далекії походи:

Залишить Бертольдо мусів
Молодую Ізідору,
У неділю вранці-рано
Вже він вирушив із двору:

Подалося геть за море
Все одважнєє лицарство:
Там за морем десь лежало
Бусурманське господарство.

І пішло одважне військо
Через нетри та пустині;
Не один вояк смутився
По своїй рідній країні.

Та коли вже надто тяжко
Туга серце обгортала,
То співці співали пісню,
Пісня тугу розважала:

«Не журись, коли недоля
В край чужий тебе закине!
Рідний край у тебе в серці,
Поки спогад ще не гине.

Не журись, не марно пройдуть
Сії сльози й тяжка мука;
Рідний край щиріш любити
Научає нас розлука».

Так вони співали, йдучи
Через дикі пустині,
Додавав той спів розваги
Не одній смугній людині.

Попереду всього війська
Три старші виступали:
Карлос, Гвідо і Бертольд;
За одвагу їх обрали.

Ідуть, ідуть, врешті бачать, —
Три дороги розійшлися,
Розлучились тут найстарші,
Кожний різно подалися...

Карлос вибрав шлях направо,
Гвідо вибрав шлях наліво,
А Бертольд подався просто.
«Дай же боже нам!» — «Щасливо!»

І Бертольдові спочатку
Справді щастя панувало,
Довелося звоювати
Городів чужих чимало.

От вже він на стольне місто
Погляда одважним оком,
Але тут то саме щастя
Обернулось іншим боком:

Чи то врешті у Бертольда
Притомилося лицарство,
Чи то владар бусурманський
Міцно так тримавсь за царство,—

Тільки твердо так трималось
Місто гордеє, уперте,
Раз одбилось, потім вдруге,
Потім втретє, ще й вчетверте.

Тут прийшлось Бертольд з лихом:
Край чужий, ворожі люди,
Голод, злидні, військо гине...
Що то буде, що то буде?!

Місяць, другий вже ведегься
Тая прикрая облога,
Серед війська почалися
Нарікання і тривога.

Прийшли до Бертольда
Вояки й гукають грізно:
«Гей, виводь ти нас ізвідси!
Гей, веди, поки не пізно!

Нащо ти сюди на згубу
Підманив нас за собсю?
Чи ти хочеш, щоб усі ми
Наложили головою?

Осоружне нам се місто!
Хай їй цур, такій облозі!
Хай їй цур, самій тій славі!
Хай їй цур, тій перемозі!...»

Хтів Бертольд розумним словом
Люте військо вгамувати,
Та воно дедалі гірше
Почало репетувати.

Далі кинулись до зброї...
Бог зна чим би то скінчилось...
Але тут хтось крикнув: «Стійте!»
Військо раптом зупинилось.

Вийшли тут наперед війська
Військові співці слаутні,
Всі вони були при зброї,
А в руках тримали люті.

З них один промовив: «Браття!
Часу маєте доволі,
Щоб Бертольда покарати,
Він же й так у вашій волі.

Ми б хотіли тут в сій справі
Скільки слів до вас сказати,
Та співцям співати личить,
Отже ми почнем співати».

Тут один із них тихенько
Струни срібнії горкає,
Усміхається лукаво
І такої починає:

«Був собі одважний лицар,
Нам його згадати до речі,
Він робив походи довгі —
Від порога та до печі.

Він своїм язиком довгим
Руйнував ворожі міста...
Чули ви його розповідь:
«Я один, а їх аж тріста!»

Ну, та сей одважний лицар
Якось вибрався до бою.
І вернув живий, здоровий:
Талісман він мав з собою.

Я гадаю, талісман сей
Кожен з вас тут знає готовий?
Се буде речення мудре:
Утікай, поки здоровий!»

«Утікай, поки здоровий!»
Всі співці тут заспівали;
Вояки стояли тихо,
Очі в землю попускали.

Раптом зброя заблищала
І гукнуло військо хором:
«Ми готові йти до бою!
Краще смерть, ніж вічний сором!»

І метнулися у напад
Так запекло, так завзято,
Що й не встигла ніч настати,
Як було вже місто взято,

Місто взято, цар в полоні
Бусурманський. Перемогал
От тепер уже одкрита
Всім у рідний край дорога.

Тут на radoшах Бертольдо
Всіх співців казав зібрати,
І коли вони зібрались,
Привселюдно став казати:

«Ви, співці славутні наші,
Ви, красо всього народу!
Ви нам честь відрятували,
Вам ми винні нагороду!»

Та співці відповідали:
«Ні, не нам, ласкавий пане:
Той, хто сих пісень навчив нас,
Нагороду хай дістане».

«Де ж він, де? — гукнув Бертольдо, —
Що ж він криється між вами?»
«Він не тут, — співці говорять, —
На війні не був він з нами,

Він зостається, щоб піснями
Звеселять рідну країну,
Там він має розважати
Не одну сумну родину»:

✓
«Знаю я сього поета
І його величну душу.
І тепер йому по-царськи
Я подякувати мушу.

✓
Тільки б дав нам бог щасливо
Повернутися додому,
Срібла, золота насиплю
Я співцеві дорогому!..»

IV

Кажуть, весь поміст у пеклі
З добрих замірів зложився.
Для пекельного помосту
І Бертольдо потрудився..

Вже давно Бертольд вернувся
Із далекої чужини,
Знов зажив життям веселим
Біля милої дружини.

Знов у нього в пишнім замку
Почалося вічне свято,—
О, тепер булс у нього
Срібла, золота багато!

Окрім того, що набрав він
На війні всього без ліку,
Ще король йому в подяку
Нагороду дав велику.

✓
Сила статків та маєтків!
Вже Бертольдо граф заможний!
Він живе в своєму графстві,
Наче сам король вельможний.

Та околиця, де жив він,
Вся була йому віддана,
Люд увесь в тім краю мусів
Узнавать його за пана.

✓
Тож спочатку того щастя
Справді був Бертольдо гідний,
Правий суд чинив у панстві,
До підданих був лагідний.

✓
Але то було не довго,
Він дедалі в смак ввівходив,
І потроху в себе в графстві
Інші звичаї заводив.

Що ж напитки та наїдки,
Та убрання прехороші,
Та забави, та турніри,
А на все ж то треба гроші!

Та й по всіх далеких війнах
Граф привчився до грабунку,

А тепер в своїй країні
Він шукав у тім рятунку!

Почалися нескінченні
Мита, панщина, податки,
Граф поставив по дорогах
Скрізь застави та рогатки.

Трудно навіть розказати,
Що за лихо стало в краю,—
Люди мучились, як в пеклі,
Пан втішався, як у раю.

Пан гуляв у себе в замку,
У ярмі стогнали люди,
І здавалось, що довіку
Все така неволя буде.

Розливався людський стогін
Всюди хвилею сумною,
І в серденьку у поета
Озивався він луною...

Ось одного разу чує
Граф лихі, тривожні вісті,
Донесла йому сторожа,
Що не все спокійно в місті;

Що співці по місті ходять
І піснями люд морочать,
Все про рівність і про волю
У піснях своїх горочать.

Вже й по тюрмах їх саджають,
Та ніщо не помагає,
Іх пісні ідуть по людях,
Всяк пісні їх переймає.

«Ну,— гукнув Бертольд,— то байка!
Я візьму співців тих в руки!»
Раптом чує, десь близьенько
Залунали пісні гуки:

«В мужика землянка вогка,
В пана хата на помості;
Що ж, не дармо люди кажуть,
Що в панів біліші кості!

У мужички руки чорні,
В пані рученька тендітна;
Що ж, не дармо люди кажуть,
Що в панів і кров блакитна!

Мужики цікаві стали,
Чи ті кості білі всюди,
Чи блакитна кров поллеться,
Як пробити пану груди?»

«Що се, що? — кричить Бертольдо, —
Гей, ловіть співця, в'яжіте!
У тюрму його, в кайдани!
Та скоріш, скоріш біжіте!»

Коли се зза мурів замку
Обізвався голос долі:

«Гей, біжіте, панські слуги,
Та спіймайте вітра) полі!

Не турбуйся ти даремне,
Все одно вельможний пане,
Вловиш нас сьогодні десять,
Завтра двадцять знов настане!

Нас таки чимале військо,
Маєм свого отамана,
Він у нас одважний лицар,
Врешті, він знайомий пана»...

Мов крізь землю провалився
Той співець, утік од лиха.
А Бергольд сидів і думав,
Далі так промовив сгиха:

«Маєм свого отамана!» —
Ось де корінь цілій справі!
Ну, та я тепера хутко
Положу кінець забаві!»

Тут він двох щонайвірніших
Слуг до себе прикликає
І до нашого поета
У хатину посилзе:

«Ви скажіть йому від мене,
Що я досі пам'ятаю,
Як пісні його втішали
Нас колись в чужому краю:

Власне, я тепер бажаю
Дать йому за них заплату,
Я поетові дарую
В себе в замку гарну хату.

Я його талан співацький
Так високо поважаю,
Що співцем своїм придворним
Я зробить його бажаю.

Ви скажіть, що він у мене
Буде жити в шані, в славі,
Тільки, звісно, хай забуде
Різні вигадки лукаві».

Слуги зараз подалися
До убогої оселі,
Принесли вони прету
Ті запросини веселі.

Усміхаючись він слухав
Те запрошення знатнее,
А коли вони скінчили,
Так промовив їм на сее:

«Ви скажіте своєму пану,
Що заплати не бажаю,
Бо коли я що дарую,
То назад не одбираю.

Хай він сам те пригадає,
Що то ж я йому дав злого,

Хоч тепер об тім жалкую,
Краще б кинув у болото!

Ви скажіть, що я не хочу
Слави з рук його приймати,
Бо лихую тільки славу
Тії руки можуть дати.

Золотих не хочу лаврів,
З ними щастя не здобуду:
Як я ними увінчаюсь,
То поетом вже не буду:

Не поет, у кого думки
Не літають вільно в світі,
А заплутались навіки
В золотії тонкі сіті.

Не поет, хто забуває
Про страшні народні рани,
Щоб собі на вільні руки
Золоті надіть кайдани!

Тож підіте і скажіте,
Що поки я буду жити,
Не подумаю довіку
Зброї чесноі зложити!»

З гим вернулись вірні слуги
До Бергольда і сказали:
«Так і так поет відмовив,
Ми даремне намовляли»...

Аж скипів Бергольд, почувши
Гордовитую відмову,
До поета посилає
Посланців тих самих знову:

«Ви скажіть сьому зухвальцю,
Що тепер настав день суду,
Що терпів його я довго,
Але більш терпіть не буду:

Коли він складання віршів
Бунтівничих не покине,
То в тюрму його закину;
Там він, клятий, і загине!»

Знову слуги подалися
До убогої хатини,
І підходячи, почули
Тихий бренькіт мандоліни.

У вікно зирнули слуги,
Бачать: з'брана громада,
Всі стоять навколо ліжка,
Мов якась таємна рада!

Утомивсь поет від праці,
Третій день лежить в недузї,
Слухачі навколо нього
Посхиляли чола в гузі.

А поет усе то грає,
Та щось пише на папері!

И роздає писання людям,—
Тут вступили слуги в двері.

Всі метнулись хутко з хати,
І поет один зостався,
Подививсь на слуг спокійно,
Гордовито привітався.

Всі Бертольдіві погрози
Слухав мовчки, усміхався,
А коли скінчили слуги,
Так до них він обізався:

«Ви скажіть своєму пану,
Що готовий я в дорогу,
Тільки хай велить прислати
Слуг ще двох вам на підмогу.

На запросини ласкаві
Я не можу встать з постелі,
Вам нести мене прийдеться
Аж до нової оселі.

Та й в темниці буду вільний,—
Маю думи чарівниці,
Що для них нема на світі,
Ні застави, ні границі.

І мого прудкого слова
Не заграмає темниця,
Полетить воно по світі,
Наче тая вільна птиця.

З словом зіллються в темниці
Гіркий жаль і тяжка туга,
І тоді потрійна стане
І страшна його потуга.

І поет від свого люду
Не почує слів догани
В день сумчий, коли на нього
Накладатимуть кайдани!»

Так довіку у темниці
Довелось поету жити,
За тюремний спів він мусів
Головою наложити.

Та zostалися на світі
Молоді його нащадки,
Що взяли собі у спадок
Всі пісні його, всі гадки.

Здійнялось повстання в краю,
І Бертольда вбили люди,
Та й гадали, що в країні
Більш неволі вже не буде.

Та зостався по Бертольду
Молодий його нащадок,
І пиху його й маетки
Він забрав собі у спадок.

Між нащадками знялася
Борогьба тяжка, завзята,

✓ рех.

Кучин.

Та вона ведеться й досі
Ця війна страшна, "атята":

І тепер нащадки графські
Тюрми міцніі будують,
А поетові нащадки
Слово гострее гартують:

Проти діла соромного
Виступає слово праве,—
Ох, страшне оте змагання,
Хоч воно і не криваве!

А коли війна скінчиться
Того діла й того слова,
То скінчиться давня казка,
А настане правда нова.

12.XI 1893.

ОСІННЯ КАЗКА
ДРАМА

ОСІННЯ КАЗКА

(Фантастична драма)

I

Темниця без вікон, без дверей. Лицар-в'язень лежить в кутку на соломі і спить, на нього падає від низької стелі ледве примітний промінець світла, що пробивається крізь малу щілинку в кватирці, зробленій для спускання їжі. Здалека, десь зверху, чутно якийсь приглушений простором чи товщею стін голос, що співає пісню.

Голос.

Ой, де мій коханий юнак оборонець?

Ой, де забарився?

Я ж так виглядаю, я ж так припадаю
до ясних віконця!

Чи вмер він, чи так зажурився?

Навік зажурився і втратив надію до мене
дістатись?

На мить ми зустрілись, навек розлучились!
і я не намію

Про нього людей запитатись...

(Голос затихає і в ту хвилину лицар прокидається).

В'язень-лицар.

Знов голос той, чи сонна мрія?

Моя потіха і мої тортури!

Де, звідки голос той мені лунає?

Чого він прагне? І чого він просить?

Що я вчинити маю? Що я можу?

Ой, що я можу в цій глухій темниці?

Об слизькі стіни битись головою,

додолу впасти з розпачу і туги

і землю гризти, як голодна миш,

або застигнути з німого жалю,

холодним стати, наче гад темничний,

сліпим, байдужим до всього на світі...

От що я можу, більш нічого, справді,

хоч би весь світ... то де ж той світ?

чи є він?

Тут темно, тихо, глухо і самотньо!..

Хоч би кайдани, щоб дзвонили гучно,

щоб тишу розбивали! Хоч би кат

пришов сюди мене на муки брати,

нехай би ся темниця освітілась

вогнем тортур і ожила від крику!

О, страднику великий Прометею,

тобі я заздрю! Бо в твоїй темниці

було склепіння — весь намет небесний,

а стіни — гори, діл — широке море.

Гучна, простора, осяйна в'язниця!

Твій кат — орел, твій деспот —

громовержець.

На кожний крик твій озивалась слава

потрійною луною... Ні, Зевес

не був тираном низьким, він почесно

карав своїх сперечників великих,

а може руки ті, до громів звиклі,

не вмiли ганьби кидати й неслави

на голови побитих ворогів.

О, наш король, пігмей сліпорожденний,

безсилець боязкий, умiє зручно

неславою і ганьбою боротись.

Знав, проклятий, як покарати мене!

В той день, як він мене сюди закинув,

в той самий день він підписав декрет,

що він касує і тортури, й страту

в своїй державі — низький лицемір!

Нехай би на тортурях тіло рвало,

я був би радий, — може лютий біль

примусив би забути про темницю

і видобув би крик такий з грудей,

що мури затреміли б і розпались!..

Ох, як би я охоче йшов на страту!

Юрба шуміла б, наче океан,

і розступалася б передо мною,

даючи путь величності страждання,

і в тую мить, як голова моя,

здійнята високо руксю ката,

промовила б до всіх кривавим словом,
тиран мій зблід би, він почув би вирок,
народний вирок: ганьба кровопивцям!
Але тепер спокій панує в краю,
як і в темниці. Людська кров мовчить
і не волає до небес про помсту,
а тихо ржавіє у млявих жилах...

(Чутно тихий стук і шерепотіння над стелею.
Тонесенька смужка світла зникає, настає
повна тьма).

Ой, що се? Світло згасло! Ніч настала?
Чого ж так раптом? Певне їжу спустять.

(Жде).

Ні, не спускають... Лихо! Закладають
останній просвіток! Живцем ховають!

(Кричить).

Не хочу! змилюйтесь! Ой, краще вбийте,
одразу вбийте! Мертвого ховайте,
ви, нелюди! Ой, пробі!

(Раптом смужка світла знов з'являється, ширша,
ніж перше, і якийсь приглушений голос
шепоче раптово).

Г о л о с .

Цитьте, цитьте!
Мовчіть, на бога! Пропаде рятунок!

В'язень:

(тихше).

Рятунок?.. Щастя! Зоре! Ти прийшла,
ти зглянулась на муки? Ти згадала
мене, бездольного?..

Г о л о с .

Благаю, цитьте!

Все пропаде і ми обоє згинем.
Ні пари з уст.

(Мовчання. Через якийсь час вгорі в стелі неначе
ляда відхиляється і сніп світла падає звідти
в темницю. Осліплений незвичайним світлом, в'язень
закриває очі руками, тим часом згори спускається
шнурова драбина і по ній злазить додолу в темницю
жінка і закриває за собою ляду. У жінки коло пояса
потайний ліхтар, в'язка ключів і невеличкий клунок.
Ставши на діл, жінка закриває ліхтар так, що знов
настає темрява).

В'язень:

Знов темрява? Я сам?

Жінка.

Ні, зараз засвічу, я прислухаюсь...

В'язень.

Дозволь мені хоч глянути на тебе!
Дозволь мені поцілувати набожно
край одіжі твоєї!

Жінка.

Ні, мій пане,
служебці сая честь не личить.

В'язень.

Як?

Ти не принцеса?

Жінка.

Ні, я помивачка.
Я тут служу на кухні. Се ж над вами
моя комірчина.

В'язень.

А хто ж се так співав,
мені здавалось, просто надо мною?

Служебка.

То, прошу пана, я...

В'язень.

Ти? неможливо!
Де ж ти могла пісень таких навчитись?

Служебка.

Я чую, як принцеса їх співає.

В'язень.

Принцеса? Де ж вона?

Служебка.

Пробачте, пане,
тепер балакати немає часу,
як лізти, то вже лізти, бо дедалі
за мною оглянуться.

В'язень.

Як то лізти?

Куди?

Служебка.

Та, прошу пана, по драбині.

В'язень.

А далі що?

Служебка.

Та вже там буде видко,
аби з темниці вибратись.

В'язень.

То правда!

Аби з темниці вибратись — а там
хоч і на смерть! Одважна рятівнице,
прости мене, що я так мало шани
і дяки склав тобі. Служниця ти,
але душа твоя шляхетна.

Служебка.

Швидше, пане..

(Вийма з клунка якесь шмаття).

От шмаття перебраться вам за старця,
все буде ліпше, ніж тюремне рам'я,
то й може хто побачить — не пізнає,
подумає, що старець. Але краще,
якби ніхто ніде вас не побачив.

В'язень.

(Одягаючись, спинився).

Ніхто ніде? Хіба я йду на той світ?

Служебка.

Ой, пане, поспішіться!

В'язень.

Добре, добре!

(Одягається).

Куди ж я йду?.. Однаково! Хоч в пекло,
аби з темниці геть. Веди ж! На волю!

(Служебка лізе вгору і присвічує ліхтарем в'язневі, що лізе слідом за нею. Перед тим, як одхилити ляду, вона закриває ліхтар, прислухається, далі одхиляє трошки ляду, придивляється в щарку і раптом вискакує, зовсім одчинивши ляду з своєю комірку. В'язень поспішає за нею. Дробиначка дає додолу. Ляда безгучно зачинається).

II

Кімната у королівському дворці, на вежі, де живе принцеса. У заграговані вікна врываються молоді парослі дикого винограду. В кімнаті багато предивних тепличних квіток; скрізь розставлені і розкладені прилади до жіночих робіт: кросна, п'яльця, прядки, кужілки і т. ін.; по стінах і по столах музичні інструменти: гуслі, цимбали, бубни, бандури, багато різних. В барвах убрання хатнього переважає біле й червоне. В неладі хатньому почувається якась бурлива нетерплячка. Три дівчини сидять за роботою: одна пряде, друга тче, третя шие.

Пряха.

Щось довго вже не йде принцеса наша.

Ткаля.

Ще, значить, не скінчилися турніри,
принцеса ж мусить бути до кінця,
щоб найгіднішого нагородити
своїм вінцем.

Швачка.

Велика честь лицарству!
Колишня босоніжка, посполита,
і стану подлого і роду незначного,
судити має гідності лицарські.

Пряха.

Колишня босоніжка — то дарма,
зато тепера — найясніша панна
і дама серця нашого владаря.

Швачка.

Ох, тее серце знало «дам» чимало,
ще й не таких! Не перша й не остання!

Ткаля.

Ні, не кажи, таких ще не було.
Не перший рік живе вона між нами,
кохання королівське все росте,
але вона байдужа й гордовита,
не як принцеса вже, а як богиня.

Швачка.

От вередує над старим, бо знає,
що більше візьме той, хто дорожиться.

Ткаля.

Мені здається, що вона нічого
не хоче взяти, бо якби хотіла,
то хто ж їй не дає хоч ! сьогодні
зробитись королевою?

Швачка.

Кажи!

Вона вже, певне, має щось на думці.

Ткаля.

А я її зовсім не розумію.
Прийшла сюди найматись на роботу,
король узяв як панну до палат,
за царедворку до своєї жінки,

І шанував і працею не мучив,
і винайшов забутий герб якийсь,
немов би то вона така шляхетна
ще з діда прадіда — чого ж їй ще?
Ні, мало. Вмерла наша королева,
король не встиг жалоби донсигти,
а вже посватався до неї...

Швачка.

Ну,

се може так вона пускає чутку!
Либонь не справа сватався, а зліва.

Ткаля.

Ні, се вже я таки напевне знаю.

III

Верхівля «скляної гори». Світлиця з матового
скла, з одкритою стелею, так ще видко багато
неба і зовсім не видко землі. В світлиці все осяй-
не, з кристалю, самоцвітів або дорогих металів,
тільки в ній якось холодно. неохвiтно. Принцеса
в білому убранні сидить і пряде золотий кужіль
на срібній коловоротці, нитка хутко обривається,
принцеса зриває кужіль і кидє в куток.

Принцеса.

Обридла ся робота непотрібна!
Навіщо прясти? Хто се буде ткати?
Та й нащо ткати? Он їх, цілі стоси

тканин, мережанок та гаптування,
а хто їх носить?.. Ха, ха, ха! Аж смішно,
як марила колись я день і ніч
принцесою зробитись чепурною,
багатою і гордою такою,
щоб навіть приступить ніхто не смів.
Ну, от принцесою пастушка стала
вже так що неприступною.

Голос

(десь далеко знизу).

Сто п'ятий!

Принцеса.

Сто п'ятий фатівник упав додолу...
Ох, як то страшно лізти на сю гору
стрімку, слизьку, сліпучо-орайну
і падати додолу... Скільки гине
одважних через мене... Що я їм?
З них кожний, може, раз мене побачив,
а може, тільки чув про безталанну,
заручену неволею з тираном.
Неволею?.. А хто про царство марив?..
Хто зна, якби я в день своїх заручин
не стріла лицаря й не покохала,
і не навчилася від нього й вкупі з ним
ненавидіть всесвітнього тирана,
я, може б, королевою була
щасливою і гордою і — злою,

такою, як і той мій наречений.
Але тепер...

Голос

(знизу).

Сто шостий!

Принцеса.

Боже правий!

І нащо йдуть вони? Чого бажають?
Моеї волі? Ой, либонь неволі!
Мене ж саму з них кожен хоче взяти,
а я не хочу нічиєю бути.

(Через стіну світлиці перелітає голуб, сідає принцесі на плече і випускає з дзьоба їй на коліна
листа. Принцеса читає).

«Принцесо, час покинути химери!
Волим тобі пробачити ласкаво
поводіння зрадливе й недоречне
і нашою дружиною назвати,
і королевою вінчати привселюдно,
якщо покаєшся й попросиш пільги,
на знак того пославши нам обручку
з сим голубом.

Король, твій наречений».

Принцеса.

(мне і кидає листа, проганяє з плеча голуба і жене
його хусточкою).

«Геть, безсоромна птице! Не любові, —
насилству служиш ти, змінивши вдачу!»

(Голуб в'ється круг неї і буркоче, коли ж принцеса вдарила його по крилі, спід крила випав ще маленький папірець. Принцеса нахилиється, бере папірець і читає).

«Моя принцесо, пишна босоніжка, згадай той час, як ти гусята пасла, качалася з дівчатками з гори, брела одважно через всі калюжі, таж вилізть на свою блискучу хижку і з кручі кришталевої скотися, але не в той бік, що зовуть «лицарським», а тільки в той бік, що зовуть «свинарським», там не розіб'єшся — м'яке болото. Нехай тебе не лицарі там стрінуть, а... все одно, зате ти будеш вільна, хоч і брудненька трошки.

Вірний блазень».

(Принцеса задумується).

«Згадай той час, як ти гусята пасла»... Шкода, той час не вернеться ніколи... До черевичків звикла босоніжка, та ще й до золотих, до королівських... та й як після помостів кришталевих знов звикнути бродити по калюжах? «Свинарський бік» — фе, що за бридка

назва?!

Мій вірний блазню, кепські в тебе жарги! І з ким же се я стрінутись там маю? Невже з безрогими?.. А певне! Годі! Не хочу я і думати про се!

Лети собі, пташино!

(Махає на голуба, той летить і щезає в просторі).

«Будеш вільна, хоч і брудненька трошки»... Білі шати, мені тепер ви стали за кайдани, бо не одважусь я вас покалати нізашо... Ох, невже таки нізашо? Знав, мій тиране, як мене скувати!

(Сідає гаптувати біллу срібний серпанок).

IV

Чималий хлів з скількома загородками для всякого товару до нього прибудовані стайні й обори. Чутно ржання, рев, мегання і т. ін. На передньому плані дві закути для свиней, між ними вузький прохід, де складено зілля і всяку годівлю та начиння для годівлі товару. В хліві досить темно, тільки де не де крізь малі провітри пролізують сонячні проміння знадвору, а через те сутінь по курках здається зовсім чорною, так що в ній ледве видко, як воруються безрогі.

Служебка

(виходить малою фірткою з сусідньої загородки в прохід межі закутами).

Ну, де ти тут? Виходь! Принесла страву!

Лицар-в'язень

(виходить з темного кутка і стає під проміння).

Ох, не до страви вже! Пустя на волю.

Служебка:

Який швидкий! На волю! Та не краще.
не дуже то на проміння вилазь,
бо вийде хто, побачить,— лихо буде.

Лицар.

Та доки вже ховатись по кутках?
І доки ти мене гнітити будеш?

Служебка.

Та випущу, як прийде слухний час.
Адже тепер я вже не помивачка,
я дозорчиня над всіма хлівами,
а трохи згодом ключницею буду,
а там, дивись, окóманшею стану,
а звідти й до палацу недалеко,
в няньки либонь до царенят дістанусь.
Не вік старому королеві жити,
умре ж він колинебудь, а тоді
мій вихованець королевич певне
тебе помилує, щоб няньці догодить.

Лицар.

Та що се ти мені байки плетеш,
на глум здіймаєш, чи смієшся в вічі?
Немає ніде нічого, а вона
якогось дуба смаленого править
та обіцяє груші на вербі!

Служебка:

Не любо, то не слухай. От журба!
Піду собі. Однак не маю часу.

(Запишавшись, повертається, щоб іти).

Лицар

(хапає її за руку).

Ні, стій! Ти мусиш відповісти зараз,
навіщо ти мене сюди замкнула?

Служебка.

Куди ж би мала я тебе подіти?
Аджеж тебе старе й мале пізнає,
як тільки вздрить. Бунтівника такого
хто б не пізнав? Ось тільки вийди, зараз
назад в підземну яму попадешся.

Лицар.

Ох, там не гірше!

Служебка:

Ба! Як жаль — вернись.

Лицар.

Смієшся ти. Як смієш насміхатись
над лицарем?!

Служебка.

Цілую руці, пане,
і падаю до ніжок, красна дяка,

що ясний пан дозволили мені,
служебці подлій, витягнути пана
з гнилої ями за шляхетні вушка,
та ще й тепер волять з своєї ласки
приймати з рук від репаної хлопки
мужицьку страву. Кланяюсь низенько!

(Глумливо кланяється).

Лицар.

Мовчи! Не смійсь і не бреш! Гордую
тобою я не тим, що хлопка ти,
а тим, що на послугах розгубила
сумління й честь. Куди тепер поділись
твої облесливі, масні речі?
Поки мене сюди не заманила,
була ти добра, хоч клади до рани,
а як замкнула от у сей свининець,
то стала, як перекупка, лайлива.

Служебка.

Не доки ж панькатись мені з тобою!
І се тобі не влад, і те не влад.
«Замкнула в сей свининець», куди ж,
по-твоєму, тебе подіти мала?

Лицар.

Та хоч би в стайню.

Служебка!

Бач, що гири хоче!

Лицар.

Чи то для мене завелика честь?

Служебка.

Честь чи не честь — гобі до стайні зась,
у стайні видно, і щодня виводять
поїти коней, сам король приходить
не раз до коней.

Лицар.

Ну, по овечок,
чи до рогатого товару, все чистіше.

Служебка.

Який чистюк! Та відчепись, причепал!
З темниці витягла, та ще якоїсь волі
від мене хочеш. Кольки чи хвороби,
стогноти хочеш, чи якого лиха?
Джуми, холери?..

Лицар.

Та стули ж ти губу!
Кажі мені по-людськи, що тобі
від мене греба? Нашо ряувала
мене з темниці, щоб держати тут?

Служебка.

Цур дурня й масла грудка!

Лицар.

Ні, кажи,
хіба тобі не все одно, де буду
я мучитись: в темниці чи в хліві?

Служебка.

Та вжеж не все одно!

Лицар.

Чому?

Служебка:

Ото!
Немов не розуміє!

Лицар

Слово честі,
не розумію.

Служебка

(підходить і бере його за рукав).

Ти ж таки подумай,
то був би там, а се ж ти тут, зо мною,
хоч крадькома, та все ж поженихатись
нам можна хоч хвилинку.

Лицар.

Нам — з тобою?

Служебкя.

Чого ж тобі так дивно? Я давно
накинула на тебе оком. Тямиш
той день, як на заручини король
усе лицарство кликав?

Лицар.

Ох, той день!..

Служебка.

Ну, я тоді в палагах помагала
послугачем, та й вгледіла тебе.
Ти все щось говорив там за престолюд,
обстоював, щоб дати волю всім.
Ще я собі подумала в ту перу:
«Ото але! Король пастушку свата,
а лицар розпинається за хлопів,—
чому б мені, служебці-помивачці,
не стати панею?». Та вже скажи,
як прийде час, що будеш ти на волі
і над маетками своїми запануєш,
невже ти не подякуєш мені?
Невже забудеш?

Лицар.

Ох, забути трудно!..

Скажу тобі по правді, не забуду
і все віддам, аби зійшла з очей.

Служебка:

Зійшла з очей? Така від тебе дяка?
Бодай би не зійшов ти з сього місяця!

Лицар.

Клени, клени, бери собі заплату,
за ту твою послугу осоружну.
Мені темниця очі засліпила,
мені неволя розум потьмарила,
що я тобі піддався на підмову,
що я забув те мудре, віще слово,
як чарівник-віщун колись казав:
«Хто визволиться сам, той буде вільний,
хто визволить кого, в неволю візьме».
Речення се мені здавалось темним,
тепер я глузд його аж надто тямлю.
Хто визволить, той вимагає дяки,
а для людей нема миліше дару,
як воленька чужа. Дитиву рідну
ховають батько-мати і за тее
бажають послуху — неволі, значить
спізнаються по волі молодята
і вже присяги прагнуть — знів неволі...»

Служебка.

А ти ж би як хотів? Звести з ума
та й кинути? Ти мудрий, «без присяги»
це кожний захотів би!

Лицар:

Що ти знаєш?
От я і без присяги й без любові,
а зв'язаний з тобою.

Служебка.

Любий мій!

(Хоче його об'ягти).

Лицар

(відступає).

Ой, не спішись мене в хомут гнuzдати!
Доволі з тебе, щс твое тавро
носитиму на лобі до загину,
бо я того довіку не забуду,
що я не визволив себе з темниці!
і не загинув там, а як баран
дав вивести себе, невідь куди і нащо.
Аж надто!

Голос:

(знадвору).

Хто там є?

Служебка

(до лицаря тихо).

Мовчи!

(Голосно).

Се я прийшла да́те їсти свиням:

(Тихо до липаря).

Лізь гуди,
в закуту, не ворущся, а як часом
хто стане приглядатись, то ти хрокни,
подумають — безрога.

Лицар:

Ти здуріла?

(Службка пхає його в закуту, він падає туди
через низьку загороду, в ту хвилину фіртка з за-
городки відчиняється, увиходить пастух).

Пастух.

Чого ти тут з безрогими всюеш?

Службка.

Коли ж ура́гові такі прокляті, —
як вирвуться, не заженеш ніяк.

Пастух.

Та хочеться ж і їм на погулянку.
Оце сьогодні випущу все бидло,
нехай провіється. Пустити й вас, свинчата?

Службка.

Куди пустити? Хто ж їх випускає?
Пождав би ти вже краще до весни.

Пастух.

А чим же не весна тепер? Поглянь,
як сонце світить над безлистим гаєм,
от-от неначе вискочать бруньки,
я навіть на прогаліні фіалку
одну знайшов і «гусячі лапки»:
Ще трохи, то й «скляна гора» розтане.

Службка.

Скляна гора розтане? Схаменись!
Вона ж не з льоду, — з чистого кришталю!

Пастух.

А хто її вгадає, люди кажуть,
що якби добре сонечко пригріло,
то все, б такі хоч трошечки підтала,
там, кажуть, з її з крижиною кришталіна.
Вона ж таки будована, не справжня,
і будівничі величезні гроші
побрали на будівлю. Хто ж повірить,
щоб так таки ні крихотки й не вкрали.
Сама ж таки подумай, що дешевше —
лід чи кришталі?

Службка.

Та відомо, що лід!

Пастух.

Отож то й е! Ну, як просвітить сонце
крізь той кришталі, прогріє глибоченько,

як попливуть там потайні потоки,
та як посуне той кришталь, мов крига,
завалить нам усі хліви ! стайні,
обори та свининні. То-то буде!

С л у ж е б к а.

І що там буде? Ніби зроду сонце
на неї не світило?

П а с т у х.

Та не так!

Вона збудована вже в возовицю,
в холодні ночі, та в студені роси,
а там пішли дощі, пороша, вітер.
Яке те сонце? А тепер, гляди,
коли б на гарній кришталевій брилці
не з'їхала з гори у діл принцеса.

В'я з е н ь-л и ц а р.

П р и н ц е с а!

П а с т у х:

Що се?

С л у ж е б к а.

То луна!

П а с т у х.

Луна?

Луна в свининці? Дивно, дуже дивно...

(Тихше).

Ти чула? Іх вже кілька сот розбилось
об мармуровий поміст, ослезнувшись
на кришталевій кручі, все лицарство
було хоробре, цвіт країни... шкода!
Там, де «лицарський бік»,— найгірша круча.
Тут, на «свинарським», не така, та, звісно,
лицарство брудами гордує... Ну, шкода...
А звідси б легше вилізи на шпиль
аж до принцеси, до її в'язниці.

Л и ц а р.

В'я з н и ц і!

П а с т у х.

Знов луна?.. Е, ні, небого,
се щось непевне... Я таки чувач
щось стороною.

(Дивиться служебні в очі).

С л у ж е б к а.

Брехні поговір!

Яка весна? Чи світ навспак поверне?

П а с т у х.

Побачимо. Та вже, сказати правду,
погода там погодою, а то
звеліли ще й для того вигнать бидло,
щоб скрізь почистити.

С л у ж е б к а.

Тут чисто й так.

Пастух.

Не знаю, люд навколо нарікає,
що від хлівів розходиться зараза,
що дихати не можна, що вода
затхнула в криницях і джерелах,
бо всі ж вони почерез хлів течуть.
До короля щодень приходять скарги
(ти знаєш, люди стали непокірні),
а вкупі з тим і чутки, що в хлівах
по темних закутках не трудно заховатись
тим лицарям, що не бояться бруду.
Ну, от король і наказав почистити
хоч так, про людське око, та помацать
по всіх кутках гарненько.

Служебка.

Я не дам
годованих свиней вигонити звідси,
так вся годівля марне пропаде,
покинуть їсти, як почують волю.
Не дам нізащо.

Пастух.

Так тебе й питають!
Свининець твій однаково не встоїть:
король тут хоче збудувати шпиталь,
щоб всіх людей загодити, а разом
шпиталь той буде й за тюрму служити.
Тюрма для божевільних! Добра штучка!

Се вигадав один учений лікар
і написав про те грубезну книгу,
а наш король йому дав нагороду
і вже тепер новий наказ готує,
кого вважати треба божевільним,
хто має «право на шпиталь довічний»!
Отож як вижену твоїх свинчат,
то вже не вернуться назад, а просто
на другий фільварок переведу їх.
Я вже казав підпаскам відмикати
обори й стайні. Чуєш рев і галас?
Ну, відступись, я відчиню й сей хлів.

(Іде до воріт і хоче відчинити замок, служебка
кидається за ним, хапає за руки і не дає від-
микати, борикається).

Служебка.

Не дам, не дам!

Пастух.

Та відчепись, бідо!

(Штовхає непомалу і відпихає далеко від себе.
Відчиняє ворота. Світло вривається раптом у хлів,
скрізь робиться видно, тільки в найдальших за-
кутках застається сутінь. Пастух одчиняє фір-
точки з обох закут в прохід, що веде до воріт.
Деякі свині кидаються прожогом в ворота, інші
збиваються купами по кутках, інші крутяться на
місці, мов замотиличені, в прохід. Пастух виганяє
їх і розганяє, щоб не товпились, потім іде по
кутках і виганяє звідти ліпівих, що залягли по
сажах. Лицар-в'язень, побачивши, що пастух на-

ближається до нього, ховається в темний куток, але пастух торкає його пальцею, лицар видає невразний гук, щось середнє між людським криком і звірячим, потім зривається і раптом біжить до брами. Служниця заступає йому дорогу, він відліхає її і біжить далі).

Пастух.

Ой, що се? Хто се? Стій!

Служебка

(люто).

Держи! Лови!

(Кидається в ворота слідом за лицарем).

Будівничий

(увіходить).

Ну, що ламати? Звідки починати?

Гей, хлопці!

(Юрба робітників і помічників будівничого увіходить).

Пастух.

Та пожди! Ось тут халепа.

Тут вирвався якийсь бурлака-волоцюга...

Будівничий

(коло воріт)

Се чи не той, що гам на гору лізе?

Пастух.

Він, він! Той самий!

Будівничий.

А то що за баба там репетує? Гляньте, хлопці, гляньте!
(Робітники товпляться коло воріт і сміються).

Служебка

(гукає; приходять юрба підпасків. До підпасків).
Хлоп'ята, слухайте, полізьте вгору, зловіте он того, що лізе.

Будівничий.

Схаменись!

Того ж не ловлять, хто на гору лізе.
Адже у вас такий закон і звичай:
лежачих бити, таких, що вже ввірвались,
а поки лізуть вгору, хай там лізуть.
Ламайте, хлопці, стіну, щоб видніше.

(Робітники ломами й сокирами ламають стіну, вона незабаром падає. Одкривається вид на скляну гору. Видно, як лицар дереться вгору, чіпляючись за кришталеві виступи гори. Незабаром на даху кришталевого замку показується принцеса).

Принцеса.

Як далеко, як широко
видно божий світ!

Лицар!

(на середині гори).

Що се так бренть високо?
Се її привіт!

Принцеса

(завважає його).

Не губи життя даремне,
повертай назад!

Лицар.

Що життя мені тюремне?
Я йому не рад.

Принцеса.

Але ж тут, пожалься боже,
знову жде тюрма!

Лицар.

Умовляння не допоможе, —
вороття нема.

Принцеса.

Та поглянь, он сонце гоже,
згинула зима,
хутко згине все вороже...

(В сю хвилину налітає порив холодного вітру,
лицар прищулюється в западній гори).

Принцеса:

Згину я сама!

(В розпачі сплескує руками. З високості чуто
ячання лебедів і крик диких гусей, що летять
у вирій довгими ключами. Принцеса здимає
до них руки).

Гуси, гуси, лебедята,
візьміте нас на крилята,
понесіте світ-за-очі,
на полудня, геть з півночі!

(Гуси й лебеді відповідають жалібним криком;
здіймається більший вітер, насуває біла хмара,
сонце ховається і починається метелиця. Птиці
зникають в білому хаосі).

Лицар.

Ой, лихо! дубнуть, мліють руки!..
(Пускає руки й скочується з гори в діл).

Принцеса.

Я вдруге не стерплю розлуки!
До тебе йду
На волю й на біду!

(Кидається з даху і теж скочується в діл).

Вся юрба

(в долині будівничі робітники, пастух, службачка
і підпаски, що досі напружено ждали кінця
сцени).

Ох!..

Служебка.

Що, розбились?

1-й робітник.

Принцеса мертва.

Служебка.

Слава тобі, боже!

А він? живий?

Будівничий

(що стоїть близько біля тих, що впали).

Вони обоє дишуть.

Пастух

(до підпaskів).

Несіть їх до шпиталу!

(Підпaskи хочуть взяти лицаря і принцесу, будівничий киває рукою своїм, ті оточують його і впалих).

Будівничий.

Ні, стривайте.

Я знаю добре всі ті переходи: тюрма, шпиталь, а потім знов тюрма, і так довіку. Хлопці, не давайте доволі з нас тих тюрем і шпиталів!

(Махає рукою і, здвигнувши плечима, йде собі геть. Пастух, служебка з підпaskами наступують,

будівничий і робітники одбиваються; спершу боються великими руками, потім ідуть в діло палиці, кілки й каміння).

Лицар

(слабим голосом).

Не бийтесь марне... Ми однак помрем...

1-й робітник.

То ми тепер не так за вас б'ємось, як за самих себе.

2-й робітник.

Еге ж, обридло, хліви, шпиталі й тюрми будувати:

3-й робітник.

А потім руйнувати...

4-й робітник.

Щоб ізнову те саме будувати.

5-й робітник:

І за кого? нарешті ж на самих себе!

Лицар

Даремна, даремна боротьба...

Будівничий:

Хоч би хотіли,
нема вже вороття. Ти сам те бачиш.

(Підпаски подолані відступають і здалека кидають грудками та паличчям, не дуже влучно).

Служебка.

Я побіжу до короля на скаргу!

(Іде; з нею йде частина підпасків).

1-й робітник.

З богом, Парасю!

Будівничий

(до робітника-відлітка).

Ну, а ти біжи

та ще кликни товаришів на поміч:
нехай там розішлють гонців по краю,
щоб знали всі, яка суужна справа.
Бігай!

(Хлопець іде, але зараз вертається наляканий).

Хлопець.

Ой, пане майстре! Способу немає
пройти через хліви. Там дозорчиня
казала підпаскам все бидло завернути.
Біжить назад вся гурма без ладу —
поламані ж тепер всі загородки —
то й суне так қотре куди поцало.

Попереду кнури та бугаї,
та жеребці, та барани з цапами,
я ледве втік... стоптали б... розірвали б...
Ой, пане майстре!

(Чутно несвіцький рев, тріщання останніх загородок, гукання підпасків).

Ой, біжать, біжать!

(Хлопець кидається на гору і стає на виступ.
Стіна, що відділяє свининець від решти хлівів,
тріщить. Бидло сперлося перед вузькою фірткою,
що веде з обори в свининець, і от-от має про-
рватись в неї).

Будівничий.

Панове-браття, треба щось робити.
Адже як весь товар сюди сунé,
то стопче враз і нас і їх.

(Показує на лицаря і принцесу).

Принцеса

(слабим голосом).

На бога,
не дайте згинути в сьому болоті!
Така ганебна смерть...

(сидкується встати).

Ой, допоможіть!

Лицар

(теж хоче встати).

Ой, допоможіть!

1-й робітник.

Ну, вже самі вставайте.

Нам не до помочі. Видима смерть страшна.

(Лицар і принцеса помагають одно одному, підводяться. В сю хвилину юрба ремісників пориває їх за собою і раптово людська течія вносить їх на перший виступ гори. Тим часом бидло випирає фіртку і частину перегородки і вривається на передній план. Хтс з людей не встиг вихопитись на гору, або озлизнувся, деручись, той падає на роги і під ноги бидлові і копає, стоптаний в болоті. Рев бидла, лемент і стогін стоптаних, крик і вигукування тих, що на горі, зливаються в дикий гомін. Підніжжя кришталесві гори заляпано болотом і кров'ю).

Будівничий

(до майстрів, що гуртами ліпляться по уступах гори)

Панове-браття, треба щось почати.

1-й майстер.

Що ж, лізьмо вгору.

2-й майстер.

Ну, а далі що?

1-й майстер.

Там буде видно.

Принцеса.

Там неволя, браття,

я знаю те.

1-й майстер.

Неволя садинокій,
а вкупі буде воля.

3-й майстер.

Ні, не так,
без помочі загинемо всі й вкупі.
Нам треба по товаришів послати.

4-й майстер.

Кого? Чи не тебе?

3-й майстер.

Хоч би й мене!

Скільки голосів

(гукають).

Куди ти? Божевільний! Стій! Вернись!

Будівничий.

Моя порада ось яка: рубаймо
в горі шаблі, щоб нам стязати твердо
і щоб дістатися на гору. Браття,
орли не дарма гнізда в'ють на горах.
На гору доступитися нелегко,
зате з гори зручніше боронитись.

2-й майстер.

Гей, до роботи!

3-й майстер:

Гей, до діла, браття!

Лицар

(з найнижчого уступа скелі).

Святий цей запал, а проте даремний.
Що з того буде? Ну, на гору злізем —
аж потім прийде влада, мсже й військо,
і нас примусить злізти знов у діл.

1-й майстер.

Так і послухаєм!

Лицар.

Кажу: примусить.

Коли не силою, то голодом запевне.

1-й майстер.

В нас є харчі.

Лицар.

Надовго ж їх нам стане?

1-й майстер.

На пару день, поки прибуде поміч.

Лицар.

Де ж візьметься та поміч?

1-й майстер.

Бійся бога!

Та що ж се ми за сироти нещасні?
Чей есть у нас товариші вірненькі,
чей озовуться на братерський поклик,
чей не дадуть нам пропадати марне!
Хто зна, чи посланець до них дістався...
і хто тоді про нас подасть їм звістку?

Будівничий.

Хто звістку дасть? Пищалі семиш'ядні,
гук боротьби й червоні корогвки.
Товариші! в кого жупан червоний,
чи хустка, чи сяка-така платина,
до палиці чіпляй, то буде прапор.
На кожному шаблі, що ми проб'єм,
застромлюймо червону короговку,
то будуть наші корогви красіти,
то буде наше товариство знати,
де наша воля крив'ю зашпарилась
і де потрібна їх братерська поміч.

(Майстри виймають сокири зза поясів і починають рубати сходи на гору. Дехто бере свою червону одержу і роздає товаришам на прапорці).

Принцеса.

Візьміть моє червоне покривало,
не день, не два його я шовком шила,
а золотом рубила у неволі,

співаючи невільницькі пісні,
чекаючи просвітлої години.
Тепер час — пора покрасуватись
мережанці.

Будівничий.

Як на вершечку станем,
застромимо твій дар.

Молодий хлопець
(рубаячи).

Як на вершечку станем,
застромимо наш цеховий значок,
на диво людям, а собі на славу!

1-й майстер.

Овва! та ж ми його не маєм гута!

Молодий хлопець.
Не довго й вишити новий.

Принцеса.

А хто ж тут
з вас вишивати вміє?

Молодий хлопець:
Хоч би й ви,
ясновельможна панно!

1-й майстер.
Бач, як гречно
пастушку величаш!

Принцеса:

Годі, люди,
і шана, й посміх не до речі справді
принцесі-босоніжці. Вся вельможність
лишилась там (показує на діл), і вже вона
не ясна,

забруднена, затоптана, забита.
Колись вгорі вона ясніла пишно,
та не на радість ні собі, ні людям.
Збудовано для неї цілу гору,
але за те я прийняла покуту,
страшну покуту. Хто не був високо,
той зроду не збагне, як страшно впасти,
і хто не звик до чистоти кришталю,
не тямить, як то тяжко забруднитись.
Не так мене діймає біль, як бруд...

Молодий хлопець.
(до першого майстра).

Що хочеш говори, а жаль мені
принцесу-босоніжку.

1-й майстер.

Звісно, — краля,
то ти й розкис.

Молодий хлопець.
Ні, знаєш, тут не те,
а справді, в неї доля надзвичайна...
(Задумується).

1-й майстер:

От чорт надав задріпанку-принцесу,
замість роботи хлопці гільки слинять!
(Молодий хлопець стрепенувся і почав завзято
рубати гору).

Молодий хлопець:

Я ще й тебе в роботі переважу!
Та не прогнівайся, що не для тебе
й не для таких, як ти, проб'ю дорогу.

1-й майстер:

А то для кого? Чи не для принцеси?

Молодий хлопець:

А хоч би й так?

1-й майстер:

Нащо вона здалася?

Молодий хлопець:

Щоб вишила нам цеховий значок.

(До принцеси).

Чи згода?

Принцеса:

Вже ж, молодче, згода щара.
У мене там, у замковій світлиці,
мережанок багато срібно-злотих

і прядива й сєрпанків,— хоч на вибір
хоч з голови мальованку майстерну
вам вишию на цеховий значок.
Недарма ж я сиділа там на вищі —
майстерниця зробилася з пастушки.
Але тепер, коли я вам потрібна,
то допоможіть мені зійти на гору,
бо ще сама я не зберусь на силі,
видимих ран багато й невидимих
набралась я, як падала з гори.

(Молодий хлопець спускається і подає принцесі
руку).

Лицар:

Ти йдеш? Ти кидаєш мене?

Молодий хлопець:

Лицарю,

ніхто ж вам не боронить з нами йти.

Лицар:

Розбитий я.

Принцеса:

І я розбита, любий,
але нова вступає в душу сила,
одвага в серці будиться, як гляну
на се нове життя, нову роботу.
Як ожила ся мертва, ся холодна
моя гора — в'язниця! Глянь! поглянь!

Як мак цвітуть червоні корогики!
Веселки гріскають іспід сокир!
Як весело!

Лицар.

Недовго веселитись,
либонь заплакати прийдеться хутко.

Молодий хлопець.

Тоді й заплачемо, коли прийдеться,
а покищо не гаймося, ходім!

Лицар.

Я не піду і вам іти не раджу.
Подумайте, в яку ви пугь йдете?
Ви ж не могли товару подолати,
а що ж то буде, як надійде військо?
Адже король того не подарує,
що ви йому всю гору покопали,
покинули замовлену роботу,
до іншої взялися самовільно.

Молодий хлопець.

На це вже дасть відповідь будівничий
і товариство.

Лицар.

Але я чував,
що ся гора й сама розтаги може,
бо в неї, кажуть, підмурівок з льоду.

Принцеса.

Коли ж вона розтане?

Лицар.

Та весною.

Принцеса.

Але ж ти бачиш сам, тепер а осінь!

Молодий хлопець.

Ми швидше дорубаємось до льоду,
коли він є, ніж ти вісни діждешся.
Як дорубаємось, тоді й побачим,
що нам робити — чи рубати далі,
чи ждати весни.

Лицар.

Тоді вже буде пізно.
Одкритий лід і восени розтане,
гора впаде і всіх завалить нас.

Молодий хлопець.

А що ж, по-твоему, чинити маєм?
Іти туди, безрогим на поталу?

Лицар.

Ні, сісти тут, на першому уступі —
адже безпечно, бидло не дістане —
і ждати. Не довіку ж буде нелад.

Он, гляньте, підпаски з собаками ідуть,
щоб дати лад, полагодити стійла
і все позаганяти.

Молодий хлопець.

Знов назад!

Знов буде бруд і погань і зараза!

Лицар.

Воно ж провітрилося трохи за сей час
а може згодом ці хліви зруйнують.
Адже й хотіли... Може, я се винен,
що діло до кінця не довели.
Спочатку я, а потім ви, панове,
все діло зіпсували.

І-й майстер.

Огакої!

Ми «діло зіпсували!» Ну, лицарю,
я жалую, що не віддав тебе
тій бабиші. Якраз була б з вас пара!

Принцеса

(тремтячим голосом до лицаря).

Та що ж се ти? Чого ж тепер ти хочеш?
Невже тобі неволя не обридла?

Лицар.

Обридла, тим то я її боюся
і втрете вже на неї не поважусь

знов сміливим та необачним вчинком.
Я думаю, що й наш король не звір,
що й він калік не зважиться карати.

І ти, і я — розбиті ми обое.
Навіщо ми йому? Він нас простить.

Принцеса.

А їх, майстрів?

Лицар.

Іх? може й їх простить...

(Зовсім тихо, засоромлено, але дивлячись прин-
цесі з благанням у вічі).

А зрештою... що нам до їх за діло?..
Ми втомлені...

Молодий хлопець.

Так пропадай же сам!

І нам тепер нема до тебе діла,
недобитку мізерний! Радий будь,
що в нас, майстрів, лежачого не б'ють,
а то б я перший...

(Плює й одвергається до принцеси).

Що ж? Ходім на гору!

Принцеса.

Стривай хвилину! Ти не згаєш, хлопче,
як тяжко так з коханим розставатись.

(До лицаря).

Мій лицарю, мій друже, що з тобою?
Невже душа твоя зламалась, вмерло серце?
Де речі запальні, де та одвага,
що ними ти очарував мене?
Гриміло слово, мов потік весняний,
мов божий грім з небес...

Лицар
(сумно).

Було колись!..

Принцеса.

Світила думка, наче блискавиця,
немов зоря досвітня у темниці
горіла гордо так...

Лицар.
(сумно).

Було колись!..

Принцеса.

Одвага в серці жевріла, мов полум'я,
їй не страшні були ні гори-кручі,
ні урвиська-яри...

Лицар.

Було колись!..

Не вернеться... Я втомлений навіки.

Молодий хлопець:

Ти втомлений? З якої ж то роботи?

Лицар.

Ох, без роботи томляться ще гірше.
Не знаєш, хлопче, як неволя томить!

Принцеса.

Я знаю, друже, але й те я знаю,
що крила знов на волі виростають
у соколів приборканих.

Лицар.

Шкода!

Або не сокіл я, або спалила
мені неволя крила, тільки чую,
душею чую — їм не відрости.

Принцеса.

Але ж недавно ще вони махнули
так широко!

Лицар.

То був порив останній,

Він показав, що крил моїх нема,
що то була якась мана, облуда,
немов я чув їх в себе за плечима.
І... слухай... я признаюсь... не одвага
мене на гору несла... розпач, люба.

Мені здавалось,— вороття немає,
хоч добре тямив, що нема й рятунку.

Принцеса.

Ні, ні, неправда, ти на себе клеплеш.
Тоді ти так не думав, а тепер
тебе чорнить зрадлива пам'ять...

Лицар.

Може..?

Однаково... Та вір мені, тепер
я втомлений навіки. Той порив
порвав мені востаннє ржаву душу,
її неволя ржею так посіла,
а що порвало — героїзм чи розпач,
сама ти зваж.

(Принцеса мовчить і сльози виступають у неї
на очах).

Молодий хлопець

(тихо, але зважливо).

Ходім!

Принцеса

(до лицаря, з благанням).

Ходімо, любий?

Лицар.

Ні, не піду,

Принцеса

(з риданням).

Прощай!

(Повертається йти; хлопець бере її за руку).

Лицар

(з раптовою безсилою злобою).

А, ти, зрадлива!

Ти, безсоромна! Женихів міняєш,
мов рукавички! Був король, був лицар,—
раніше певне був пастух чи конюх,—
тепер хто? Той хлопець кучерявий?
Віншую, пане майстре! не надовго!

Молодий хлопець

(здіймаючи уламок кришталю).

Бігме, не втерплю, голову розкрою!

Принцеса

(утримує його за руку).

Стривай, лежачого не б'ють. Лицарю,
я дякую тобі за стидкі речі,—
тепер мені тебе не трудно кинуть.
Ти певне знов здоровим, дужим станеш,
але для мене ти вже вмер. Я друга
сьогодні поховала, може завтра
зустріну ворога. Бувай здоров.

(До хлопця).

Ходім! Пора! Ти марне час прогаяв,
дивись, товариші вперед пішли.

Молодий хлопець.

Я нажену.

(Рубає).

Гей, пане будівничий!
Скажіть, ми хутко станем на горі?

Будівничий.

Який швидкий! Ні, молодче, не хутко,
се діло довге, як осіння казка.

Принцеса.

Зате скінчиться справжньою весною!

Лицар

(понуро, сидячи нерухомо на низькому уступі).

Ще після осені зима належить.

Будіанничий.

Але ж й зимі на світі є кінець,
Кінець може колись буде.

Тіфліс, 25.I 1905.

ТІФЛІСЬКА
МУЗІКАЛЬНА ШКОЛА
№ 673

ЗМІСТ

Contra spem spero	5
Коли втомлюся я життям щоденним	6
Мій шлях	8
Досвітні огні	9
Сон літньої ночі	10
Сім струн	12
Do	13
Re	14
Mi	15
Fa	16
Sol	17
La	17
Si	17
Давня казка	21
Осінь казка	57

2428

Оформление Г. Фишера

*Для среднего и старшего
возраста*

Ответств. редактор *А. Кравченко*. Технич. редактор *Г. Левина*. Поступило в произв. 8/VII 1944 г. Подписано к печати 5/XI 1945 г. 3⁹/₁₆ печ. л. (3,4 уч.-изд. л.). 39360 зн. в п. л. Тираж 30 000 экз. А18467. Заказ № 5762. Цена 1 р. 70 к.

Фабрика детской книги
Детгиза Наркомпроса
РСФСР. - Москва, Суще-
вский вал, 49.

M

НБ ПНУС

8673